

บทคัดย่อ

อาหารเป็นปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์ เป็นวิถีชีวิต วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ ดังนั้นการเข้าถึงอาหารจึงเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ แต่ในยุคปัจจุบันอาหารถูกทำให้เป็นเรื่องของการค้า สิทธิด้านอาหารซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์ได้ถูกบั่นทอนลง ภายใต้การเปิดเสรีทางการค้า ทำให้คนยากจนรวมถึงผู้ผลิตเข้าไม่ถึงอาหารจนอาจกลายเป็นวิกฤติอาหารที่ลุกลามไปทั่วชุมชน

ระบบอาหารของไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงไปเมื่อประเทศเดินหน้าเข้าสู่การปฏิวัติเขียว ประมาณ พ.ศ. 2504 ทำให้กระบวนการผลิตแบบดั้งเดิมที่อิงกับการพึ่งตนเองและธรรมชาติต้องเปลี่ยนแปลงไป เกษตรกรละเลยระบบเกษตรหรือวิธีการผลิตอาหารของตนเอง หันไปผลิตอาหารโดยเน้นแต่ปริมาณ และการค้า พึ่งพาทุน เทคโนโลยี สารเคมี พืชเศรษฐกิจเพียงไม่กี่ชนิด ขณะที่นโยบายรัฐก็มุ่งเน้นที่ระบบเกษตรอุตสาหกรรมและเกษตรพันธสัญญาโดยบริษัท กลุ่มผู้ผลิตมุ่งเพิ่มผลผลิตเพื่อตอบสนองตลาดโดยใช้สารเคมีในปริมาณมาก การใช้พันธุกรรมและเทคโนโลยีที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศอันเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติ การส่งเสริมและกระตุ้นให้เพิ่มพื้นที่เพาะปลูกพืชพลังงาน นอกจากจะเกิดการแย่งพื้นที่เพาะปลูกพืชอาหารของคนแล้ว ยังเกิดการบุกรุกป่า ทั้งป่าสาธารณะและป่าหัวไร่ปลายน ความเปลี่ยนแปลงในลักษณะนี้ได้เกิดขึ้นต่อเนื่องและส่งผลกระทบต่อระบบอาหารของชุมชน ในขณะที่ระบบกระจายอาหารก็ขึ้นอยู่กับกลไกการตลาด วัฒนธรรมอาหารและการบริโภคก็เปลี่ยนไป ระบบการแบ่งปันลดลง เกิดการละเลยต่อคุณค่าของอาหารท้องถิ่น คนรุ่นใหม่เปลี่ยนค่านิยมในการบริโภคตามกระแสการโฆษณาชวนเชื่อ ซึ่งบ่งชี้ให้เห็นว่าภายในระยะเวลาอันสั้น การบริโภคอาหารที่มีความเป็นเฉพาะถิ่นหรืออัตลักษณ์ และภูมิปัญญาการทำมาหากินของท้องถิ่นจะหมดไป ในขณะที่ยาอาหารที่ไม่มีคุณค่าทางโภชนาการจะเข้ามาแทนที่ ซึ่งทั้งหมดทรัพยากรอาหารจะถูกทำลายจากกระบวนการผลิตที่มีเป้าหมายเพื่อตอบสนองความต้องการเชิงปริมาณของตลาด

จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ยังมีกลุ่มชาวบ้านที่รวมพลังกันฟื้นฟูความมั่นคงทางอาหารให้กับชุมชนของตนเอง โดยใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อน ภายใต้การหนุนเสริมของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภายใต้ชุดโครงการเสริมสร้างอธิปไตยทางอาหารด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งทำให้พบว่าภาคอีสาน แม้เป็นภาคที่มีความยากจนหนาแน่นที่สุด ประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่ำกว่าภาคอื่นๆ ทำให้ศักยภาพการเข้าถึงอาหารต่ำลงและมีเป็นโรคขาดสารอาหารมาก แต่ในความเป็นจริงภาคอีสานกลับมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาในการผลิต การหาอาหาร การเก็บ

รักษาอาหาร และการแลกเปลี่ยนอาหาร แต่นโยบายและการพัฒนาของรัฐได้สร้างผลกระทบต่อการทำลายฐานอาหารของชุมชน

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้จากผลงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภายใต้การสนับสนุนของชุดโครงการเสริมสร้างอธิปไตยทางอาหารด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ว่ามีบทเรียนและแง่มุมในเรื่องการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชนอย่างไร ภายใต้การสนับสนุนของชุดโครงการเสริมสร้างอธิปไตยทางอาหารด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยมีกรอบแนวคิดในการศึกษา คือ ความมั่นคงทางอาหารในมิติของคนอีสาน ซึ่งหมายถึง ความมั่นคงของฐานอาหารของครอบครัวและชุมชน ได้แก่ ฐานการผลิต (เฮ็ดได้) ฐานทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ ป่า (หาได้) ฐานวัฒนธรรม ฮีต บุญประเพณีของชุมชน (แลกได้) และฐานการตลาด รายได้ รายจ่าย (ซื้อได้) อย่างพอเพียง และ ปลอดภัย โดยเน้นศึกษาพื้นที่ที่ได้รับโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นภายใต้การหนุนเสริมของชุดโครงการเสริมสร้างอธิปไตยทางอาหารฯ 5 โครงการวิจัยเด่น

ซึ่งผลการศึกษาพบว่า 1. ฐานการผลิต (เฮ็ดได้) ชุดโครงการ จะให้ความสำคัญ การทำเกษตรยั่งยืน ที่เน้นการพึ่งตนเอง การลดละเลิกสารเคมี และสอดคล้องกับนิเวศน์ เน้นการผลิตอาหารของครอบครัว การสร้างอำนาจทางการผลิตโดยการค้นหาและฟื้นฟู อนุรักษ์ และขยายพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้าน การสร้างความหลากหลายของอาหารในระดับแปลงของเกษตรกร 2. ฐานทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ ป่า (หาได้) คือการเข้าถึงอาหารจากแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ แหล่งน้ำ งานวิจัยพยายามที่จะสร้างให้เกิดการดูแลรักษาและการฟื้นฟูทรัพยากรของชุมชนให้กลับมาเป็นแหล่งอาหารของชุมชนอีกครั้ง

3. ฐานการตลาด (ซื้อได้) คือการที่มีรายได้เพียงพอในการซื้ออาหารและมีจุดในการเข้าถึงและกระจายอาหารได้ โดยต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของอาหาร 4 ฐานวัฒนธรรม (แลกได้) โดยเน้นถึง การแลกเปลี่ยน แบ่งปัน อาหารระหว่างเพื่อนบ้านและเครือญาติ การเน้นวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนในสำรองอาหารและ การเก็บรักษามล็ดพันธุ์พืชพื้นบ้าน ซึ่งเป็นพื้นฐานของความมั่นคงทางการผลิตของชุมชน

คำสำคัญ

ความมั่นคงทางอาหาร ชุมชน ภาคอีสาน